

ԳԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԹԵՆՍ ՎՐԴ. ԶՈՒՂԱՑԵՑԻԻ ԳԱՆՁԵՐԸ ԵՒ ՄԵՂԵՊԻՆԵՐԸ

Մեր միջնադարեան մասնագիրներին Մատթէնս վրդ. Զուղայեցի, բացի իր կրօնական և մեկնարանական երկերէն, գրած է նաև գանձեր և մեղեդիներ. ԺԴ-Դարու վերջերը: Գանձերը գրած է Խլաթիցի Գրիգոր Մերենց վարդապետի խնդրանքով, որ ձեռնարկած էր Գանձարանի նոր խմբագրութեան:

Այս յօդուածով կը փորձենք ներկայացնել Մատթէնս վարդապետի գրած գանձերը և մեղեդիները, որոնք կ'երևին ԺԵ. Գարուն պատկանող Գանձարան-Տաղարաններու մէջ, Դասուարած ենք սկզբնառողներու այբուբենական կարգով:

Է. — Գանձ Աւագ Ուրբարուն ցերեկին ժամուռն ասայ. ի Մարեոս Վարդապետ. — Ի յանմարմնական, յանձանց բանական, յաւէտ աւրնարան... — Ի Մաթէնոէ խնդրեաց Գրիգորս. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 2149, Գանձգիրք, ԹԿ. 1449, Երևուողէմ, էջ 343 (ԽԳ):

Այս գանձը Ս. Յ. Թիւ 2011 Գանձարանին մէջ, գրուած 1460ին, բաժնուած է երկու մասի, սապէս. — Աւագ Ուրբարուն Ե Առաւօտուն. — Ի յանմարմնական... — Ի Մմաթէ. — էջ 439ա (ՀԵ). — Աւագ Ուրբարուն ցերեկին ասա. — Որ է կատարեալ, զմարգարէացեալ... — ոտ ս ս է խնդրեաց Գրիգորս. — էջ 443բ (ՀԸ):

Ս. Յ. Թիւ 135 Գանձարանին մէջ, գրուած 1575ին, երկու մասերը կը աւանդին այսպիսի խորագիրներով. — Մեծի Աւագ Ուրբարի առաւօտուն. — ԹՂ. 250բ (Ձ). — Ուրբար յերոտը ժամուռն ի ժամ խաչելուբեամբ: ասայ զհոտոն ի դիմ խաչին. — Որ և կատարեալ, զմարգարէացեալ, զԴաւթին ասացեալ... — ԹՂ. 255ա (ՁԱ)ր — Գանձասաց Մաթէնոսը ձեռագրիս գլխաւոր յիշատակարանին մէջ, Թերևս սխալմամբ, կոչուած է Մաթէնոս Գանձայտարեցի (Յուլիանի Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատար, 1966, էջ 400):

Ս. Յ. Թիւ 3234 Գանձարանն ալ, որ գրուած է Հոսովիայ երկիր, 1580ին, ունի

նոյնպէս երկու մասով, չիլ մը տարբեր խորագրով, այսպէս. — Գանձ անեղ Ուրբարի (էջ 370բ, Հ), և Անեղ Ուրբարի ցերեկի (էջ 374բ, ՀԱ): Միջանկեալ կը գտնուի (էջ 373բ) Տաղ Սոսկայի Առուս. — Զարուրեալ զաւրացն...:

Զ. — Գանձ Մեծի Սեկուաբարից. — Ի սկզբան էին, արարեալ զերկին... — Ի Մաթէնոէ խնդրեաց Գրիգոր — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 474, էջ 152ա-157ա, Թուական 1474. — Հմմտ. Բանբեր Մատենադարանի, Թիւ 3, էջ 65, լ. Խաչիկեան:

Յ. — Գանձ Սեւեման Սբ. Խաչին, ի Մարեոս Վարդապետ. — Իսկակից Որդի, Հաւր թո հրգաւրի, յորմէ թոյ չոգի... — Ի Մաթէնոէ խնդրեաց Գրիգորն. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 2149, էջ 486 (ԿԴ):

Ը. — Սբոյ Վարդանանց Մեղեկի, ի Մարեոս. — Մաքուրք հոգևով, արիք մարմնով... — Մաթէնոս. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 1193, Տաղարան, գրուած 1476ին, էջ 319 (ՄԴ):

Նոյնը մասամբ կը գտնուի Ս. Յ. Թիւ 135 Գանձարանին մէջ, գրուած 1575ին, սա ձևով. — Մեղեկի անուշ. — Մաքուրք հոգևով... — Մաթէ. — (ՄԴ):

Թ. — Տաղ ի Մարեոս, համեղ. — Մեծի Կանգիտի առուս... — Մաթէնոս. — Յուրոսակ, փոխե. — Վարժիչ Կանուրց եկեղեցեաց... — Վարդապետ. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 2011, էջ 92բ (ԺԶ):

Նոյնը կը գտնուի Ս. Յ. Թիւ 3234 Գանձարանին մէջ, էջ 72բ (ԺԴ), սա ձևով. — Մեղեկի Սբ. Յակոբայ. — Մեծի Կանգիտի առուս... — Մաթեոս Վարդապետ:

Կ. — Գանձ Մեծահրաբի կիրակիին, ի Մարեոս Վարդապետ. — Միակէ ահաւոր, Տէր և զաւրաւոր, Հաւր թո միաւոր... — Մաթէնոսի է, խնդրեաց Գրիգորն. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 2149, էջ 380 (ԽԹ):

Զ. — Մեղեկի անոյս (Սբոյ Հայրապետաց Գ ժողովոցն) ի Մարեոս Վարդապետ.

ՀԱՅ ԿԿՐՈՂՆԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԳՍԻԱՆ

(1170? - 1230?)

Գրիգոր սարկաւագ աշակերտն էր Մլի ճեցի Գրիգորի (+ 1215): Ապրած եւ աշխատած է Տարսուի մէջ 1216 - 1225 տարիներուն: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութեան փորք մէջ շրջանը միայն (1216 - 1226) ծանօթ է, երբ լրացուցած է իր ուսուցչին մահով կէս մնացած երկու Աւետարաններ, եւ գրած ու ծաղկած է երեք Աւետարաններ եւս, զորս կը ներկայացնենք ստորեւ:

1. - Աւետարան, գրիչ մէջ մասին՝ Գրիգոր Մլիճեցի, 1215, Սկիււայ: Լրացնող՝ Գրիգոր սարկաւագ, 1216, Տարսու: Ստացող՝ Ստեփանոս քահանայ. - Ձեռ. Նոր Ջուղայի, Ա. Հատոր, թիւ 25:

2. - Աւետարան: Գրիչ մէջ մասին՝ Գրիգոր Մլիճեցի, 1215, Սկիււայ: Լրացնող, «ծաղկաւ հանդերձ», Գրիգոր սարկաւագ. 1218, Տարսու: Ստացող՝ Սարգիս քահանայ. - Ձեռ. Նոր Ջուղայի, Ա., թիւ 26:

3. - Աւետարան, 1221, Տարսու: Գրիչ, հաւանաբար նաեւ ծաղկող, Գրիգոր սարկաւագ: Ստացող՝ Տիկին Աւիծ, դուստր Սիր Պաղտայի. - Յիշտ. Ձեռ., թիւ 368:

4. - Աւետարան: Գրիչ՝ Գրիգոր սարկաւագ: Ստացող՝ Սարգիս Պարապանց. - Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6909:

- Միայն Բանին Հուր իմաստնայ ... - Ակրոստիքոս, «Մաթէոսի է երգս այս. նոր է գրեալ». - Ձեռ. Երեւանի, թիւ 474 (Լ. Խաչիկեան, Բանբեր, թիւ 3, էջ 66):

Ս. Յ. թիւ 1193 ձեռագիրը ունի չորս տուն միայն, «Երեւ Սբ. Ժողովոցն Հայրապետացն, մեղեղի անցյալ խորագրով: Մարտունու՝ Մաթոն (էջ 329):

Ս. Յ. թիւ 135 ձեռագիրը ունի նոյնպէս 4 տուն, «Լեղեղի ազնիւ» խորագրով, և Մաթէ ժայրանունով (Տուրքալ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 381, ԾԵ):

Ն. ԱՐԲ. ԵՈՎԱԿԱՆ

5. - Աւետարան, 1225, Տարսու: Գրիչ՝ Գրիգոր: Ստացողը՝ Ստեփանոս քահանայ եւ իր հայրը՝ Կոստանդին: Աւետարանը ունի լուսանցքի միագոյն զարդեր. - Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5537: Յիշտ. Ձեռ., թիւ 367:

Ի Գ Ն Ա Տ Ի Ո Ս Հ Ո Ւ Ռ Մ Ո Ս Յ Ի

(1170? - 1242?)

Մնած է ԺԲ. Գարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Գործած է առ հասարակ Հռոմոսի Վանքին մէջ 1214 - 1236 թուականներուն: Յիշուած է իր մէջ աշակերտը՝ Յովսէփ անունով:

Իզնատիոսի գործերէն ծանօթ են վեց Աւետարաններ, դժբախտաբար մեծաւ մասամբ շատ վնասուած ժամանակի ընթացքին:

1. - Աւետարան, օրինակուած Հաւուց Թաւ, 1214ին, Թաղէոսի եւ Հայրապետի պատուէրով. - Ձեռ. Վննատիկի, թիւ 134:

2. - Աւետարան, գրուած եւ ծաղկուած Իզնատիոսի կողմէ, 1232ին, Հռոմոսի Վանքին մէջ, Պատրոն Խաւուսի եւ կնոջը՝ Խութլու Խաթունի պատուէրով. - Ձեռ. Երեւանի, թիւ 1519:

3. - Աւետարան, օրինակուած եւ նկարազարդուած Իզնատիոսի ձեռքով, 1236ին, Պատրոն Բաւաւորի եւ Տղատիկնոջ համար. - Ձեռ. Նոր Ջուղայի, թիւ 156:

4. - Աւետարան, օրինակուած շուրջ 1236ին: Ստացող՝ Խաչատուր: «Մասնաւոր սեպհականութիւն Պ. Վ. Սիմոնեանի, Կալիֆորնիայում». - Յիշտ. Ձեռագրաց, թիւ 415:

5. - Աւետարան, երբեմն սեփականութիւն Պր. Տիգրան Քէլէկեանի, որ նուէր տուած է Երեւանի Մատենադարանին. - Ձեռ. Երեւանի, թիւ 9649:

6. - Աւետարան, որուն խորանները կը պատկանին Իզնատիոսի եւ իր աշակերտին Յովսէփի: «Սեպհականութիւն Ռաֆայէլ Սիւռայի՝ այժմ Ձիկագոյի Համայնարանի Մատենադարանում» (Գարեգին Արք. Յովսէփեան, Նիթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ, Պրակ Բ., էջ 45):

Հստ Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեանի «Իզնատիոսի արուեստը զուտ արեւելեան քնոյթ ունի, ազատ Բիզանդական սզգ չու թիւնիք» (Սիոն, 1933, էջ 236):